

<https://doi.org/10.15407/uhj2023.06.253>
УДК 332

Парвана МУСТАФАЗАДЕ

кандидатка політичних наук, наукова співробітниця,
Інститут історії ім. А.А. Бакиханова НАН Азербайджану (Баку, Азербайджан)
PeriRustamova865@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3784-9986>

АЗЕРБАЙДЖАН — УКРАЇНА: ПАРАДИГМИ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН (1992—2022 рр.)

Мета полягає в дослідженні специфіки азербайджансько-українських відносин у 1992—2022 рр. на основі азербайджанської джерельної бази та матеріалів Азербайджанського державного інформгентства «Азертадж» («AzərTəc»). **Методологія** базується на залученні міждисциплінарного дослідницького інструментарію на стику політології та історії. **Наукова новизна.** Вперше вивчено важливі історичні події, які вплинули на формування двосторонніх зовнішньополітичних відносин Азербайджану та України 1992—2022 рр. з урахуванням договірно-правової бази, доповідей, інтерв'ю та офіційних зустрічей президентів країн, висвітлено позицію азербайджанських дослідників щодо проблеми анексії Криму. **Висновки.** Визначено основні етапи формування азербайджансько-українських відносин у вказаний часовий проміжок та доведено, що впродовж цього періоду вони набули стратегічного значення. Також виявлено основні проблеми в регіональному співробітництві в контексті російсько-української війни. Проаналізовано практику двосторонніх торговельних угод та співпрацю в енергетичній сфері, а також діяльність президентів Азербайджану й України з налагодження міждержавних зв'язків.

Ключові слова: *Азербайджан, Україна, Каспійський регіон, транспорт, енергетика, кримське питання, окупація, протидія агресії, міжнародна спільнота.*

Цитування: Мустафазаде П. Азербайджан — Україна: парадигми двосторонніх відносин (1992—2022 рр.). *Український історичний журнал.* 2023. № 6 (573). С. 253—267. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.06.253>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2023. № 6 (573)

Дослідженням азербайджансько-українських відносин займались як азербайджанські, так й українські науковці. Серед українських дослідників слід назвати О. Ткача та його дослідження основних етапів побудови політико-економічного співробітництва з акцентом на енергетичному факторі [1, С. 104—115], О. Мотузку та дослідження стану інвестиційного та військово-технічного співробітництва, обсягів прямих інвестицій Азербайджану в економіку України, факторів формування позитивного інвестиційного клімату Азербайджанської Республіки для українських інвесторів [2, С. 80—87].

У збірці статей азербайджанських та українських вчених, істориків, дипломатів, за редакцією А. Денисенка та В. Туркевича, проаналізовані азербайджансько-українські відносини в політичній, економічній, культурній сферах на різних історичних етапах [3].

Серед азербайджанських вчених, які займались історією відносин Азербайджану та України, слід згадати Н. Маммедзаде та дослідження азербайджансько-українських відносин, політичних, економічних, воєнних перспектив двосторонньої співпраці [4]. Історію сучасної України досліджує Г. Маммедова, а саме питання соціально-економічної співпраці, науково-культурного розвитку, приєднання України до системи міжнародної системи та її зовнішньополітичні орієнтири, встановлення дипломатично-політичних відносин між Україною та Азербайджаном [5]. Перші роки незалежності та політичні відносини України та Азербайджану висвітлені в колективній монографії М. Гасимли, О. Купчик та А. Дамірова [6]. А. Гулієв досліджував питання карабаського конфлікту, зовнішньої політики та дипломатії Г. Алієва, історію азербайджанської нафтової промисловості, розвиток міжнародного права та інше, однак питання двосторонніх відносин Азербайджану та України практично залишилось поза увагою [7]. У дисертації Г. Бахтіярова досліджено економічні та культурні аспекти двосторонніх відносин на початку 1990-х рр. [8]. Діяльність Г. Алієва, його зустрічі, промови, офіційні візити, переговори, виступи та інтерв'ю зібрані в багатотомній праці Азербайджанського телеграфного агентства [9, С. 25]. На жаль, відсутність джерел та проблеми з доступом до архівних документів ускладнюють роботу азербайджанських науковців.

Історія двосторонніх відносин між Азербайджаном та Україною є актуальною проблемою, що визначається потребою покращення відносин та збереження балансу сил, підтримкою миру та безпеки у світі. Історія побудови двосторонніх відносин є доказом гнучкої та активної зовнішньої політики Азербайджану та України, історичні зв'язки обох держав побудовані на принципах поваги, дружби та довіри. Азербайджанська Республіка посідає важливе місце в зовнішній політиці України, що передусім зумовлено широкими можливостями у розвитку взаємовигідної співпраці у політичній, торговельно-економічній, паливно-енергетичній, транспортній сферах.

Дипломатичні відносини між Азербайджанською Республікою та Україною були встановлені 6 лютого 1992 р. Серед важливих документів, які є невід'ємною складовою нормативно-правової бази двосторонніх відносин, договори про

дружбу та співробітництво між Україною й Азербайджанською Республікою (9 грудня 1992 р.), про дружбу, співробітництво та партнерство (16 березня 2000 р.), декларація про дружбу і стратегічне партнерство (22 травня 2008 р.).

Перший офіційний візит Л. Кучми до Азербайджану відбувся 27 липня 1995 р. Цей візит показав прихильність українського президента до азербайджанського народу: він відвідав Алею шахідів (героїв карабаської війни), зустрівся з біженцями та переселенцями із Нагірного Карабаху [10, С. 129]. Окрім того, президенти обговорювали питання енергетичної співпраці, а саме участь України в розробці нафтогазових родовищ Каспійського моря. Відбулась також зустріч Л. Кучми з робочими групами. Під час візиту Л. Кучми в Баку була спроба здійснити замах на нього й на Г. Алієва [10, С. 400].

Л. Кучма зазначав, що між Україною та Азербайджаном можлива взаємовигідна співпраця: «азербайджанська нафта є хлібом для України, а українська пшениця — це хліб для Азербайджану» [10, С. 144]. Український президент навіть заявляв про готовність надати Азербайджану можливість розробки нафти в українському секторі шельфу Чорного моря. Так, переговори щодо енергетичної співпраці були досить інтенсивні, однак реалізація була обмеженою. Причиною стали економічні труднощі України, хоча в перспективі така співпраця була б дуже результативною. Дводенний візит українського президента дуже посприяв розвитку двосторонніх відносин.

Слід зазначити, що під час Лісабонського саміту на початку грудня 1996 р. Україна повністю підтримала справедливі вимоги азербайджанської делегації, а президент Л. Кучма під час бесіди з президентом Азербайджану Г. Алієвим, що відбулася в ці дні, особливо наголошував, що «Україна завжди засуджувала та засуджує агресію Вірменії проти Азербайджану» [4, С. 83].

Перший офіційний візит Г. Алієва в Україну було здійснено 24 березня 1997 р. Саме тоді очільник азербайджанської держави був нагороджений орденом Ярослава Мудрого. Це була перша нагорода Г. Алієва на посту президента. Йому також вручили диплом почесного гостя міста Києва [9, С. 40]. Ця подія свідчила про міцну дружбу обох лідерів. Після підписання двосторонніх договорів лідери здійснили спільну заяву, в якій Л. Кучма підкреслив важливість не лише економічного, але й політичного стратегічного партнерства [9]. Ця зустріч показала, що обидві держави мають схожі позиції щодо питання регіональної безпеки в Європі та готові співпрацювати з європейськими державами в різних сферах.

Г. Алієв під час візиту зустрівся з представниками азербайджанської діаспори Азербайджану. Станом на 1997 р. в Україні проживало 500 тис. азербайджанців і Г. Алієв високо оцінював роль діаспори у поглибленні двосторонніх відносин. Під час зустрічі зі своїми співвітчизниками він розповів про важливість дружніх відносин з Україною та необхідність їх поглиблення. Окрім того, діаспора є «м'якою силою», яка допомагає державі (Азербайджану) поширювати інформацію про карабаський конфлікт.

Станом на 2000 р. між Україною та Азербайджаном було підписано понад 60 міждержавних та міжурядових угод. Така нормативно-правова база заклала

основи успішної співпраці між державами [8, С. 89]. У жовтні 2001 р. на базі Української недільної школи міністр закордонних справ України А. Зленко відкрив Український культурний центр у Баку (Бакинський слов'янський університет) та ознайомився з діяльністю школи. Відбулась зустріч із представниками української діаспори [3, С. 246].

У лютому 2002 р. керівництво Азербайджанської Республіки під час офіційного візиту до Баку міністра закордонних справ України А. Зленка запропонувало Києву приєднатися до розвідування, видобування, перероблення і транспортування каспійської нафти [11, С. 48]. Відсутність офіційного документа щодо енергетичного співробітництва й формальні дискусії лише затягували цей процес.

Отже, аналізуючи українсько-азербайджанські відносини під час президенства Л. Кучми та Г. Алієва, варто виокремити важливу специфіку цих взаємин — це близькі лідерські позиції, їхня дружба, довіра та взаємоповага. Загалом до 2003 р. було підписано 96 двосторонніх документів між Україною та Азербайджаном. Не буде перебільшенням твердження про провідну роль Г. Алієва та Л. Кучми у створенні міцного фундаменту азербайджансько-українських відносин.

Ільхам Алієв продовжив зовнішньополітичний курс свого батька. Перший візит до України він здійснив у травні 2008 р. під час каденції В. Ющенка. Голови держав розглянули концепцію створення неформального відкритого Співтовариства енерготранзитних держав на просторі від Балтійського до Чорного і Азовського морів, попередні висновки маркетингових досліджень щодо створення в Україні високотехнологічного комплексу для перероблення каспійської нафти, перспективи розвитку ядерноенергетичної галузі в Україні.

За часи президенства В. Ющенка часто обговорювалось питання запуску нафтопроводу Одеса — Броди — Плоцьк і залучення інвестицій з Азербайджану, але реалізацію проектів ускладнювали економічні проблеми в Україні та політичний тиск Росії.

У квітні 2009 р. В. Ющенко здійснив свій перший офіційний візит до Азербайджану. Цього ж року він та І. Алієв підписали угоду про співпрацю між Службою зовнішньої розвідки України та Міністерством національної безпеки Азербайджану, а також рамкову угоду між урядами України й Азербайджану щодо співробітництва у сфері освоєння космічного простору в мирних цілях. Підписано також угоду між Волинською обласною держадміністрацією та виконавчою владою міста Гянджа про торговельно-економічне, науково-технічне, культурне співробітництво [12]. 2008—2009 рр. були складними для України, оскільки держава перебувала в стані «газової війни» з Росією, тому пошук альтернативних рішень для постачання газу в Україну був важливим завданням українського уряду. Головний інтерес, який переслідувала Росія під час «газової війни» 2008—2009 рр. полягав у встановленні остаточного контролю над українським вищим керівництвом та ключовими сегментами української економіки насамперед отримання контролю над ГТС України. Крім того, було бажання зі сторони російського керівництва отримати реванш за «Помаранчеву революцію» і максимально гарантувати проросійську направленість української політики [13, С. 37].

За часи президента В. Януковича співробітництво в енергетичній сфері стало набувати особливого значення. Так, у 2012 р. був підписаний закон «Про ратифікацію угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки про заходи щодо розвитку співробітництва у сфері транспортування нафти територією України». З травня 2011 р. ПАТ «Укртранснафта» розпочало транспортування легкої азербайджанської нафти нафтопроводом Одеса — Броди та однією із двох ліній нафтопроводу «Дружба» у напрямку НПЗ Західної України, здійснювались заходи щодо використання потенціалу нафтопроводу Одеса — Броди для транспортування легкої азербайджанської нафти до країн Європи [1].

І. Алієв удруге прибув до України в листопаді 2013 р. на запрошення В. Януковича. Значне місце в азербайджансько-українському економічному співробітництві займає проблема інвестиційного співробітництва. Активними учасниками інвестиційного процесу в Азербайджанській Республіці є такі структури як ВАТ «Азербайджанська інвестиційна компанія» (АІК), створена відповідно до указу президента Азербайджану «Про додаткові заходи щодо заохочення інвестиційної діяльності», і Азербайджанський фонд заохочення експорту та інвестицій, який спеціалізується на організації та проведенні великих інвестиційних заходів усередині країни та за її межами. Зусиллями фонду організуються міжнародні бізнес-форуми, які дають імпульс розвитку зовнішньоекономічних відносин [2, С. 82].

Після анексії Криму Російською Федерацією в березні 2014 р. у Чорноморському регіоні відбулись значні геополітичні зміни. Стала очевидною неефективність міжнародно-правових норм. Перебіг бойових дій на сході України супроводжувався грубими порушеннями з боку Росії міжнародно-правових норм щодо територіальної цілісності та суверенітету держав, що виводило Росію за рамки цивілізованого світу [14, С. 20]. Події навколо Криму та ситуація на сході обмежили геополітичні та геостратегічні можливості України.

Зіткнення геополітичних інтересів глобальних гравців у Каспійському та Чорноморському регіонах акцентували посилення безпекової співпраці держав регіону. Наявність політичної та економічної нестабільності в Чорноморському регіоні стала викликом для безпеки Каспійсько-Чорноморського регіону в цілому. Подібність історичної долі Криму та Нагірного Карабаху, питання зменшення впливу Росії в регіоні зближують інтереси України та Азербайджану. Окрім того, енергетичні проблеми України спонукають до пошуку надійних партнерів та союзників, серед яких Азербайджан потенційно може зайняти пріоритетну роль.

Азербайджанський політолог Д. Ейвазов називає події 2014 р. структурною кризою: «Рано чи пізно, нехай навіть без Криму, Україна досягне того рівня інтегрованості до європейської та євроатлантичної структури тоді, коли її зв'язки та взаємовідносини з ЄС та НАТО будуть міцніші, ніж з державами пострадянського регіону» [15]. Автор також вважає, що «українська криза» — це криза у відносинах Росії та Заходу, вирішити яку без політичної поразки будь-якої зі сторін буде дуже складно. На тлі подій в Україні політика Росії стала більш

агресивною та непередбачуваною. Досить доречною була позиція автора щодо неминучості російсько-української війни. Україна стала першою державою пострадянського простору, яка сміливо протистояла російському впливу та тиску.

Попри те, що анексія Криму негативно вплинула на геополітичний вплив України в Чорноморському регіоні, можливість транспортно-енергетичного співробітництва з державами Південного Кавказу та Каспійського регіону залишається актуальним питанням зовнішньої політики України. Геополітичні реалії активізували пошуки нових джерел енергетичних ресурсів, незалежних від втручання з боку Росії.

Азербайджанський політолог М. Маммаді (Центр аналізу міжнародних відносин) у своїх дослідженнях зазначав, що після анексії Криму на сході України розпочались сепаратистські рухи, ініційовані Росією. Всі ці події викликали погіршення відносин Москви з Брюсселем. У сучасних умовах війни Росії та України може спровокувати воєнне протистояння НАТО й Росії [16].

Реакція Азербайджану на анексію Криму була очевидною: Азербайджан підтримав територіальну цілісність України та недоторканність її кордонів. Про це одразу заявило Міністерство закордонних справ Азербайджану. Депутати парламенту Мілі Меджаісу неодноразово заявляли про порушення принципів міжнародного права, а уряд Азербайджану не підтримує жодних відносин з окупованою територією, що є свідченням незмінності позиції Азербайджану у кримському питанні.

Україна зацікавлена у розвитку всебічного економічного співробітництва з тими регіональними структурами, які не суперечать її стратегічній меті — європейській інтеграції. Саме серед них Організація за демократію та економічний розвиток — ГУАМ, що поєднує держави зі схожими політичними й економічними зовнішніми орієнтаціями — Грузію, Україну, Азербайджан, Молдову. Намагання уникнути тиску з боку Росії змушує ГУАМ зміцнювати економічні й політичні відносини особливого партнерства і широкого співробітництва у розв'язанні міжнародних проблем [17, С. 60]. Основним напрямом двосторонньої співпраці Азербайджану та України в рамках ГУАМ була енергетика: у першій половині 2011 р. з Азербайджану в Україну було імпортовано 1,5 млн т нафти. ГУАМ могла би бути ефективнішою організацією та противагою Росії, однак відмінність позицій держав-учасниць поки не дозволила цього досягти.

Улітку 2016 р. під час офіційного візиту президента П. Порошенка в Азербайджан було підкреслено особливу роль діяльності нафтової компанії SOCAR в Україні. Президент І. Алієв зазначив: «SOCAR вже активно присутня в Україні та вкладає великі інвестиції — понад 200 млн доларів, має 60 автозаправних станцій. Діяльність SOCAR в Україні є дуже успішною, вона ще більше об'єднує наші країни» [18]. Президент І. Алієв неодноразово наголошував на необхідності активнішого використання потенціалу нафтопроводу Одеса — Броди.

12 червня 2018 р. в турецькому місті Ескішегір було відкрито першу ділянку Трансанатолійського газопроводу (TANAP), яким азербайджанський газ через Туреччину постачатиметься до Європи. У церемонії брали участь

президенти п'яти держав — Азербайджану, Грузії, Сербії, Туреччини, України. І. Алієв запросив Україну взяти участь у церемонії відкриття газопроводу, що свідчить про стратегічне значення країни в зовнішній політиці Азербайджану та можливість її залучення до енергетичного проекту TANAP, завдяки якому Україна зможе отримувати азербайджанський газ через територію Румунії та Болгарії, що автоматично зменшить вплив Російської Федерації в регіоні. Україна може бути потенційним постачальником каспійської нафти, що дозволить отримати економічні та зовнішньополітичні дивіденди. Проблеми енергоефективності та енергозабезпечення України вимагають пошуку нових, більш вигідних форматів регіонального співробітництва.

Транспортування енергетичних ресурсів як політико-економічна проблема потребує міжнародно-правового регулювання і створення відповідної системи безпеки. Нині відбувається процес формування системи безпеки транспортних коридорів Каспійсько-Чорноморського басейну. Серед важливих документів є угода про міжнародний транспорт щодо розвитку коридору Європа — Кавказ — Азія, який відповідає політичним та економічним інтересам як України, так і Азербайджану.

Проекти на зразок Одеса — Броди як частина більш масштабного Баку — Супса — Одеса — Броди — Полоцьк — Гданськ не втрачають своєї актуальності. Цей проект варто розглядати в контексті розвитку усєї енергетичної інфраструктури Євразії. Головною причиною його гальмування є активна протидія Росії [19, С. 226]. Для диверсифікації джерел та шляхів постачання нафти необхідно повною мірою використати географічне розташування України. Відкриття нових нафтових родовищ Каспію та можливості транспортування нафти з Близькосхідного регіону до Європи дозволять Україні значно урізноманітнити ці джерела і шляхи. Найважливішу роль для диверсифікації джерел постачання нафти мають відіграти побудовані нафтопровід Одеса — Броди та нафтовий термінал «Південний».

Відносини Азербайджану та України в Каспійсько-Чорноморському регіоні визначаються низкою стратегічних питань, які стосуються енергетично-транспортної політики. Хоча Україна не є державою Каспійського регіону, можливість співпраці з Азербайджаном та забезпечення транзиту каспійських енергоресурсів матиме стратегічне значення для обох сторін. Україна сприймається Азербайджаном як потенційний транзитер енергетичних ресурсів. Ще на початку 2018 р. були ініціативи щодо створення тристороннього політичного формату консультацій Україна — Азербайджан — Туреччина.

ЄС поступово налагоджує тісніші відносини з Азербайджаном у той час, як російська інтервенція віддаляє Азербайджан від Росії. Офіційний Кремль дестабілізує енергетичний ринок, вимагаючи виплати в рублях, і стає причиною глобальної продовольчої кризи.

Не дивлячись на те, що президент Азербайджану не здійснив офіційного візиту до України за каденції П. Порошенка, однак особисто з ним зустрічався в Давосі та Брюсселі 2017 р. Тобто відносини між Азербайджаном та

Україною можна назвати стабільними, такими, що побудовані на взаємних інтересах. Однак внутрішньополітичні проблеми, особливо після 2014 р., зміни в українській економіці, криза у фінансовій системі безумовно впливали на побудову стратегічного партнерства з Азербайджаном.

Вірменсько-азербайджанський конфлікт і позиція України

Важливим питанням політичних відносин між державами є позиція України щодо вірменсько-азербайджанського конфлікту та позиція Азербайджану щодо російсько-української війни. Понад 30 років територія Азербайджанської Республіки, а саме Нагірний Карабах та сім прилеглих районів були окуповані Вірменією. Позиція Ради Безпеки ООН у конфлікті за Нагірний Карабах та прилегли райони є визначеною у чотирьох її резолюціях (822, 853, 874, 884) [20].

27 вересня 2020 р. воєнні дії відновились і 44 дні тривало звільнення азербайджанської землі Нагірного Карабаху від вірменської окупації. Вітчизняна війна («Vətən müharibəsi» — таким терміном позначають азербайджанські науковці 2-гу Карабаську війну) завершилася перемогою. Азербайджан високо цінує морально-політичну підтримку Турецької Республіки у відновленні своєї територіальної цілісності. Операція «Залізний кулак» («Dəmir yumruq») стала символом не лише перемоги, а і єдності турецького та азербайджанського народів.

Україна підтримувала Азербайджан у питанні звільнення земель та відновлення територіальної цілісності. Це сприяло зміцненню відносин між державами.

Україні може бути корисним досвід швидкої перемоги Азербайджану, який був підготовлений військово-стратегічним співробітництвом Азербайджану з Ізраїлем і Туреччиною. Ще до початку війни Азербайджан закуповував дрони у цих держав [21]. Що стосується позиції Туреччини, найближчого союзника Азербайджану, то деякі експерти вважають, що основною причиною відмови Туреччини від застосування санкцій проти Росії є економічне становище держави [22]. Насправді Туреччина найбільш зацікавлена у забезпеченні регіональної стабільності та врегулюванні конфлікту.

Інтереси США, Туреччини, Ірану, РФ у Чорноморсько-Каспійському регіоні не завжди збігаються, однак кожна з цих держав може впливати на геополітичні процеси. Саме тому у 44-денній війні Туреччина підтримала Азербайджан, не допускаючи втручання третіх сил у цю війну, нейтралізувавши Іран та Росію. США утримались від відкритої реакції. Що стосується Ірану, то після 44-денної війни відносини Азербайджану з офіційним Тегераном погіршились. Іран двічі проводив військові навчання на кордоні Азербайджану, підтримував Вірменію, продаючи їй бойову техніку. Загалом дуже подібною є позиція Ірану і в російсько-українській війні.

На думку азербайджанського політолога доцента Азербайджанської дипломатичної академії А. Валієва, «зовнішня політика Азербайджану що-

до Росії завжди корегувалась двома важливими детермінантами. По-перше, Росія завжди підтримувала Вірменію, по-друге, зтяжний характер цієї війни був на користь Росії, яка вважала, що вирішення конфлікту спонукатиме Азербайджан на близькі відносини з ЄС та НАТО» [23, С. 176]. Тобто Нагірний Карабах був для Росії важелем впливу у відносинах з Азербайджаном. Однак вирішення конфлікту кардинально змінило геополітичну ситуацію в регіоні. Постійне нарощення геостратегічного значення в регіоні та зміцнення енергетичної безпеки Європи дозволяє Азербайджану бути незалежним від Росії.

У грудні 2019 р. президент України В. Зеленський прибув з офіційним візитом до Баку. Під час зустрічі було підписано двосторонні документи, зокрема між містами Одеса та Гянджа, Губа та Трускавець. 22 січня 2020 р. у Давосі президент України зустрівся з президентом компанії SOCAR Р. Абдуллаєвим. Без сумніву, реалізація інфраструктурних проектів є важливою для поглиблення двосторонніх відносин. 14 січня 2022 р. під час офіційного візиту І. Алієва до Києва було підписано меморандуми про взаєморозуміння між міністерствами економіки Азербайджану та України з питань екстреної взаємодії у двосторонній торгівлі, про взаєморозуміння між Міністерством економіки Азербайджанської Республіки та Міністерством аграрної політики та продовольства України щодо співробітництва в аграрній сфері, про взаєморозуміння між Державною нафтовою компанією Азербайджану SOCAR і НАК «Нафтогаз України» щодо співробітництва в енергетичній сфері [24]. Ці документи є важливою договірною-правовою базою, яка створює нові можливості та перспективи для ширшого формату співробітництва.

У сучасному світі кожна держава має власні інструменти впливу на міжнародній арені. У випадку з Азербайджанською Республікою, зовнішня політика якої побудована на принципах багатовекторності та збалансованості, співробітництво з регіональними та поза регіональними гравцями є найбільш практичним засобом ведення зовнішньої політики. Завдяки природним ресурсам, економічним можливостям, вигідному географічному розташуванню Азербайджан залишається лідируючою державою Південного Кавказу. Зовнішня політика Азербайджану в Каспійському регіоні спрямована на розширення взаємовигідного співробітництва та інтеграції держав регіону. Азербайджан перетворює Каспійський регіон у відкриту зону міжнародного співробітництва.

Україна та Азербайджан продовжують декларувати близькість до європейських цінностей і демократичних принципів. Обидві держави мають схожі політичні пріоритети. Азербайджан та Україна не є членами Організації договору про колективну безпеку, хоча ці держави мають різну інтеграційну політику: Україна — чітку позицію щодо вступу до ЄС, Азербайджан — послідовну позицію щодо збереження балансу у відносинах з ЄС та Російською Федерацією, оскільки багатовекторність зовнішньої політики в процесі реалізації глобальних енергетичних проектів є важливим інструментом для досягнення економічної вигоди. Враховуючи стратегічне значення каспійських енергоресурсів,

ЄС поступово зближується з Азербайджаном. Першочерговим внеском України до безпеки Європи є зміцнення власної обороноздатності та стримування російської агресії на своїх східних кордонах. Утім, враховуючи фактори географічного розташування України, розуміння нею ситуації у Східній Європі, набутий у протистоянні російській агресії досвід, вироблені механізми протидії гібридним загрозам, у майбутньому Україна мала б входити у формати зовнішньополітичної та безпекової діяльності ЄС, брати участь у місіях та операціях ЄС, як це зараз роблять, наприклад, Швейцарія й Норвегія [25].

У взаємовідносинах між Україною та Азербайджаном важливу роль займає діаспора. У цьому ракурсі заслуговує на увагу діяльність Конгресу азербайджанців України. Регіональні організації діють у 24 областях України [6, С. 121]. «Станом на 1 січня 2021 р. 4628 громадян Азербайджанської Республіки знаходяться в Україні за освітніми програмами», — зазначав міністр освіти та науки України С. Шкарлет [26].

Позиція Азербайджану щодо російсько-української війни

Напад Росії на Україну 24 лютого 2022 р. показав світу, що у ХХІ ст. норми та принципи міжнародного права грубо порушуються і це потрібно зупинити. Понад 3 млн біженців, знищенні ракетними ударами міста, колосальні жертви серед цивільного населення, серед яких діти. У результаті повномасштабних обстрілів житлових масивів у багатьох містах України люди стали масово покидати місця проживання.

Першим в Азербайджані, хто виступив з промовою щодо ситуації в Україні, був помічник президента Х. Гаджиев, який на телеканалі «АзТв» заявив: «Азербайджан підтримує врегулювання проблеми шляхом діалогу і наша позиція була виражена на спеціальній сесії, організованій ОБСЄ. Азербайджан завжди дотримувався норм та принципів міжнародного права. Наша країна є головою Руху неприєднання, рішуче підтримує верховенство бандунзьких принципів у міжнародних відносинах та виступає з цих позицій» Не дивлячись на те, що МЗС Азербайджану не виступило із заявою щодо ситуації, однак медіа та суспільство виразили свою підтримку українського народу та засуджували російську інтервенцію в Україну. Про це свідчать заклики на підтримку українського народу азербайджанських медіа в соціальних мережах, акції біля посольства України в Баку тощо.

22 лютого 2022 р. уряд Азербайджану підписав декларацію про союзницькі відносини з Росією. Цей документ задекларував співробітництво у сфері безпеки, військової підтримки та взаємодії в умовах загрози. Азербайджан не застосовує санкції проти Росії та утримався від голосування в Генеральній Асамблеї ООН щодо визнання неправомірним російського вторгнення в Україну в березні 2022 р. Виникає питання щодо причин такої зовнішньополітичної лінії Азербайджану.

По-перше, російські миротворці досі перебувають на території Нагірного Карабаху після звільнення земель від вірменських збройних формувань. Саме в цьому контексті ця декларація між РФ та Азербайджаном має символічний характер. Післявоєнна ситуація вимагає від Азербайджану дотримання політики балансу інтересів. По-друге, сьогодні пріоритетним питанням зовнішньої політики Азербайджану є гарантування регіональної безпеки та підписання мирного договору з Вірменією, забезпечення комунікації з державами регіону.

Західні аналітики реально оцінюють ситуацію: «Азербайджан перебуває у складній ситуації. Не зважаючи на швидку перемогу у війні з Вірменією, число російських миротворців та їх присутність в регіоні обмежують дії держави. Окрім того, агресія Росії щодо держав, які вирішили виступити проти неї, є очевидною (Грузія у 2008, Україна у 2014)». Азербайджанський експерт А. Валієв вважає, що для азербайджанського суспільства, істеблшменту та експертної спільноти позиція України та українського суспільства набагато ближча, ніж російська. Але водночас Азербайджан не приєднується до певних антиросійських санкцій і вважає за краще не дратувати Росію своїми діями [23].

Під час подій в Україні Азербайджан став однією з перших держав, яка двічі надала гуманітарну допомогу українському народу. Гуманітарна допомога вагою у 380 т та загальною вартістю 5,5 млн євро була відправлена через територію Польщі. Також усім заправкам SOCAR в Україні було доручено безплатно надавати паливо для машин швидкої допомоги та ДСНС, що було надзвичайно важливо під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

27 лютого 2022 р. перед будинком посольства України в Азербайджані пройшли акції на підтримку України. Азербайджан дуже обережно приймає рішення щодо проголошення своєї позиції, оскільки будь-яка конфронтація з Росією на даному етапі є неприпустимою: мирний договір із Вірменією відсутній, миротворча місія Росії досі перебуває на території Азербайджану, тому офіційне засудження Росії на даному етапі не може бути на користь Азербайджану, а навпаки може спровокувати нову конфронтацію з Росією.

Напружені відносини Азербайджану з Іраном та Вірменією ніяк не можуть вплинути на її відносини з Україною або ж із Росією. Це дві різні зовнішньополітичні лінії держави. Нещодавно Фонд Карнегі за міжнародний мир опублікував статтю, в якій досліджуються події в Україні та їх вплив на вірменсько-азербайджанський конфлікт. Так, автори вважають, що російсько-українська війна відвертає ЄС та Росію, а Азербайджан готує свою пропозицію та план мирного договору з Вірменією. План передбачає взаємне визнання суверенітету та територіальної цілісності кожної держави, взаємну відмову від будь-яких майбутніх територіальних претензій, делімітацію та демаркацію кордону, встановлення дипломатичних відносин, відкриття регіонального транспортного сполучення [29]. Якщо Вірменія прийме ці умови, то ймовірність розвитку двосторонніх відносин стане реальною.

Як зазначала азербайджанська експертка Е. Джафарова, «не дивлячись на те, що відносини Азербайджану з Росією побудовані на взаємній кооперації,

виникають питання, в яких Азербайджан не хоче йти на поступки та має власну принципову позицію» [31]. Азербайджан самостійно обирає своїх стратегічних партнерів та вирішує, кому надавати допомогу.

Отже відносини між Азербайджаном та Україною мають рівень стратегічного партнерства. Обидві держави зробили спробу розвитку енергетичної співпраці, однак через економічні проблеми та політичний тиск Росії реалізувати заплановані проекти не вдалось. До початку російсько-української війни спостерігався високий рівень двосторонньої економічної співпраці, про що свідчать численні договори. Підтримка Україною територіальної цілісності Азербайджану ще більше поглибила азербайджансько-українські відносини.

Вагомим фактором дружніх відносин Азербайджану та України у 1994—2002 рр. була міцна дружба та довіра між лідерами цих держав. Відносини України та Азербайджану з 2003 до 2022 рр. формувались під впливом зовнішньополітичної лінії наступних президентів України. Найбільшу увагу до Азербайджану проявляв В. Ющенко. Навіть по завершенню своєї каденції він кілька разів бував в Азербайджані, брав участь у різних міжнародних форумах.

Незалежна зовнішньополітична позиція Азербайджану в російсько-українській війні, надання гуманітарної допомоги українському народу, підтримка громадської думки Азербайджану є основними факторами, що визначають двосторонні відносини під час російсько-української війни. На сьогодні в Чорноморсько-Каспійському регіоні кожна з держав має свою позицію, Азербайджан балансує у відносинах з Україною та Росією, не бажаючи відкритого протистояння з Росією, розуміючи важкі наслідки цього політичного кроку, однак офіційний Баку підтримує територіальну цілісність України та продовжує надавати їй гуманітарну допомогу. Військова присутність Росії (миротворчий контингент) на території Нагірного Карабаху є важливим фактором азербайджансько-українських відносин, саме тому політика Азербайджану щодо російсько-української війни враховує сучасні геополітичні реалії.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Tkach, O.I. *Ukraina — Azerbaidzhan: cherez doviru do partnerstva. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Seriya Politologiya*. 2013. 3: 105-116 [in Ukrainian].
[Ткач О.І. Україна — Азербайджан: через довіру до партнерства. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія Політологія. 2013. № 3. С. 105—116].
2. Motuzka, O., Hrynychak N., Tarasenko, A. *Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku investytsiinoho ta viiskovo-tekhnichnoho spivrobotnytstva Ukrainy z Azerbaidzhanskoiu Respublikoiu. Ekonomika ta upravlinnia*. 2019. 1-2: 80-88 [in Ukrainian].
[Мотузка О., Гринчак Н., Тарасенко А. Сучасний стан та перспективи розвитку інвестиційного та військово-технічного співробітництва України з Азербайджанською Республікою. Економіка та управління. 2019. № 1-2. С. 80—88].
3. Denysenko, A., Turkevych, V. *Lider dvokh epokh. Azerbaidzhansko-ukrainski vidnosyny cherez pryzmu zhyttia i diialnosti Heidara Aliieva*. Kyiv: Planeta, 2013 [in Ukrainian].

- [Денисенко А., Туркевич В. Лідер двох епох. Азербайджансько-українські відносини через призму життя і діяльності Гейдара Алієва. Київ: Планета, 2013. 323 с.]
4. Mammedzade, N. Vzaumootnosheniya Azerbaidzhana so slovianskymy stranamy SNG s Vostochnoi Evropy. Baku: Ganun, 2006 [in Russian].
[Маммедзаде Н. Взаимоотношения Азербайджана со словянскими странами СНГ и Восточной Европы. Баку: Ганун, 2006. 145 с.]
 5. Hett, F. The South Caucasus' Russia quagmire. Foreign and security policy. *IPS journal*, 2022. URL: <https://www.ips-journal.eu/topics/foreign-and-security-policy/the-south-caucasus-russia-quagmire-5802/> (дата звернення: 20.04.2022).
 6. Gasymlı, M., Kupchuk, O., Damirov, A. Ukrainsko-Azerbaidzhanskiie polytycheskiie otnosheniia: istoriia, sovremennost. Kyiv: Dom Dmitriya Burago, 2014 [in Russian].
[Гасимли М., Купчик О., Дамиров А. Украинско-азербайджанские политические отношения: история, современность. Киев: Дом Дмитрия Бураго, 2014. 152 с.]
 7. Guliyev, A. Ukrayno-Azerbaidzhanskye otnosheniya: pravo, polityka, diplomatiya. T.3. Kharkiv: Fakt, 2017 [in Russian].
[Гулиев А. Украина-Азербайджанские отношения: право, политика, дипломатия. Т.3. Харьков: Факт, 2017. 564 с.]
 8. Vəxtiyarov, N. Azərbaycan-Ukrayna iqtisadi və mədəni əlaqələri (XX əsrin 90-cı illəri). Bakı, 2006 [in Azerbaijani].
 9. Heydər, Ə. Müstəqilliyimiz əbədidir 9: (mart, 1997 — may, 1997). Baku: Azər nəşr, 2000 [in Azerbaijani].
 10. Jafarova, E. The success of Azerbaijan's multi-vectored foreign policy. *The Tribune*. Jun 14, 2021. URL: <https://www.thetribune.com/opinion-the-success-of-azerbajians-multi-vectored-foreign-policy/> (дата звернення: 14.02.2022).
 11. Dudnik, O. Natsionalna bezpeka Ukraini v konteksti problem transportno-energetichnoyi spivpratsi z Azerbaidzhanom na meji XX — XXI stolitya. *Kiyivski istorichni studii*. 2016. 1: 46-53 [in Ukrainian].
[Дуднік О. Національна безпека України в контексті проблем транспортно-енергетичної співпраці з Азербайджаном на межі XX — XXI століття. *Київські історичні студії*. 2016. № 1. С. 46—53].
 12. Prezidenty Ukrainy i Azerbaidzhana podpisali dorozhnyuyu kartu sotrudnichestva na 2009—2010 gody. *Interfaks Azerbaidzhan*. URL: <http://interfax.az/view/430236> [in Russian].
[Президенти України и Азербайджана подписали дорожную карту сотрудничества на 2009—2010 годы. *Интерфакс Азербайджан*. URL: <http://interfax.az/view/430236> (дата звернення: 15.02.2022)].
 13. Tkach, D.I. Mistse i rol prezidenta v zovnishnii politytsi Ukrainy: psykhoanalitichne ta vizualno-psykholohichne portretuvannya Kyiv: Krok, 2020 [in Ukrainian].
[Ткач Д.І. Місце і роль президента в зовнішній політиці України: психоаналітичне та візуально-психологічне портретування. Київ: Крок, 2020. 294 с.]
 14. Kuchik, O.S. Transformatsiia systemy mizhnarodnoi bezpeky v umovakh rosiisko-ukrainskoho viiskovoho konfliktu: problema efektyvnosti diialnosti mizhnarodnykh instytutiv. *Materialy konferentsii: «Ukraina v umovakh transformatsii mizhnarodnoy bezpeki»*, Lviv, 15 travnya 2015 r. 2015. 20 [in Ukrainian].
[Кучик О.С. Трансформація системи міжнародної безпеки в умовах російсько-українського військового конфлікту: проблема ефективності діяльності міжнародних інститутів. *Матеріали конференції: «Україна в умовах трансформації міжнародної безпеки»*, Львів, 15 травня 2015 р. Львів, 2015. С. 20].

15. Eyvazov, D. Derzhavy i regiony. Sistemnyiy analiz bezopasnosti postsovetskogo prostranstva. Stockholm, 2015 [in Russian].
[Эйвазов Д. Державы и регионы. Системный анализ безопасности постсоветского пространства. Стокгольм, 2015. 319 с.]
16. TurkeyamediatorinUkraine,mendsitsowntieswithneighbors.30.03.2022..Aljazeera.URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/30/turkey-a-mediator-in-ukraine-mends-its-own-ties-with-neighbours> (дата звернення: 30.04.2022).
17. Mitriaieva, S.I. Yevropeiska bezpeka i Ukraina. Uzhhorod: Lira, 2008 [in Ukrainian].
[Мітряєва С.І. Європейська безпека і Україна. Ужгород: Ліра, 2008, 222 с.]
18. Заявление президентов Азербайджана и Украины для прессы. *Официальный сайт Президента Азербайджанской Республики*. URL: <https://president.az/ru/articles/view/20621> (дата звернення: 19.02.2022)].
19. Boiakivskiy, L.S. Enerhetychnyi proekt “Odesa — Brody — Gdansk” yak chynnyk politichnoi ta ekonomichnoi stabilnosti Tsentralno-Skhidnoi Yevropy. *Zbirnik naukovykh prats Natsionalnoho universitetu Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*. 2011. 1: 67-76 [in Ukrainian].
[Бояківський Л.С. Енергетичний проєкт «Одеса — Броди — Гданськ» як чинник політичної та економічної стабільності Центрально-Східної Європи. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2011. № 1. С. 67—76].
20. US Department of State Archive. 1993 UN Security Council Resolutions on Nagorno-Karabakh. URL: <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm> (дата звернення: 14.11.2023).
21. Məmmədli, M. NATO-nun Şərqə doğru genişləndirilməsi prosesinə konseptual baxış. Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzi. *Təhlil*. İyul, 2022. URL: <https://aircenter.az/uploads/4YnxiPFGgWM6.pdf> (дата звернення: 25.05.2022) [in Azerbaijani].
22. Valiyev, A., Gafarova, N. New big war in the South Caucasus and prospects for peace in Karabakh. *Pathways to Peace and Security*. 2020: 2 (59): 167-180.
23. Valiev, A. Kak Azerbaydzhан balansiruet svoyu vneshnyuyu politiku? *Central Asia Analytical Network*. URL: <https://www.caa-network.org/archives/23991/kak-azerbajdzhan-balansiruet-svoyu-vneshnyuyu-politiku> [in Russian].
[Валиев А. Как Азербайджан балансирует свою внешнюю политику? *Central Asia Analytical Network*. URL: <https://www.caa-network.org/archives/23991/kak-azerbajdzhan-balansiruet-svoyu-vneshnyuyu-politiku> (дата звернення: 19.02.2022)].
24. Podpisany azerbaydzhanо-ukrainskie soglasheniya. *Ofitsialnyiy sayt Prezidenta Azerbaydzhana*. 14.01.2022. URL: <https://president.az/ru/articles/view/55258> [in Azerbaijani].
[Підписані азербайджано-українські угоди. *Официальный сайт Президента Азербайджана*. 14.01.2022. URL: <https://president.az/ru/articles/view/55258> (дата звернення: 19.02.2022)].
25. Hlobalna stratehiia YeS: mistse, rol i vnesok Ukrainy. *Ukrainskyi tsentr politychnykh doslidzhen*. Analitychna zapyska. 2017. URL: http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/PolicyEU_Ukr.pdf [in Ukrainian].
[Глобальна стратегія ЄС: місце, роль і внесок України. *Український центр політичних досліджень*. Аналітична записка. 2017. URL: http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/PolicyEU_Ukr.pdf (дата звернення: 19.02.2022)].
26. Ministr Serhii Shkarlet: Universytety Ukrainy plidno spivpratsiuut z vyshamy Azerbaidzhanu. 11.05.2021. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. 11.05.2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministr-serghij-shkarlet-universiteti-ukrayini-plidno-spivprasyuyut-z-vishami-azerbajdzhanu-video> [in Ukrainian].

- [Міністр Сергій Шкарлет: Університети України плідно співпрацюють з вищими Азербайджану. 11.05.2021. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministr-sergij-shkarlet-universiteti-ukrayini-plidno-spivpracyuyut-z-vishami-azerbajdzhanu-video> (дата звернення: 20.02.2022)].
27. Posolstvo Azerbaidzhanskoj Respubliki v Ukraini. Dvostoronni vidnosyny. Korotka istoriia. *Ofitsiyni sait Posolstva Azerbaidzhanskoj Respubliki v Ukraini*. URL: <http://kiev.mfa.gov.az/content/3> [in Ukrainian].
[Посольство Азербайджанської Республіки в Україні. Двосторонні відносини. Коротка історія. *Офіційний сайт Посольства Азербайджанської Республіки в Україні*. URL: <http://kiev.mfa.gov.az/content/3> (дата звернення: 10.02.2022)].
28. Мəммədov, H. Ukraynanın müasir tarixi (XX əsrin sonları — XXI əsrin əvvəlləri). Bakı: Elm və Təhsil, 2009 [in Azerbaijani].
29. Kuzio, T. Ukraine can learn from Azerbaijan's recent victory. *Atlantic Council*, 17.11.2020. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-can-learn-from-azerbajans-recent-victory/> (дата звернення: 18.12.2020).

Надійшла / Received 02.05.2023

Parvana MUSTAFAZADE

Candidate of Political Sciences (Ph. D. in Political Sciences), Research Fellow,
Institute of History named after A.A. Bakikhanov
of Azerbaijan National Academy of Sciences (Baku, Azerbaijan)
PeriRustamova865@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3784-9986>

AZERBAIJAN — UKRAINE: PARADIGMS
OF BILATERAL RELATIONS (1992—2022)

The purpose is to study the specifics of Azerbaijani-Ukrainian relations in 1992—2022 based on the Azerbaijani scientific and source base and materials of the Azerbaijan State News Agency AzərTAc. **Methodological** approaches are based on the use of interdisciplinary research tools at the intersection of history and policy. **The scientific novelty.** For the first time, important historical events that influenced the formation of bilateral foreign policy relations between Azerbaijan and Ukraine in 1992—2022 were studied, taking into account the contractual legal framework, reports, interviews, and official meetings of the presidents of the countries, and also the position of Azerbaijani researchers regarding the problem of the annexation of Crimea was highlighted. **Conclusions.** The main stages of the formation of Azerbaijani-Ukrainian relations in the specified period were determined, and it was proved that during this period, they acquired strategic importance. The main problems in regional cooperation in the context of the Russo-Ukrainian war were also revealed. The practice of bilateral trade agreements and cooperation in the energy sector, as well as the activities of the presidents of Azerbaijan and Ukraine in establishing interstate relations, were analyzed.

Keywords: *Azerbaijan, Ukraine, Caspian region, transport, energy, Crimean question, occupation, countering aggression, the international community.*